

BAKA L. PATRIK

Életek és nézetek egy kalapban

A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról

Az előszóval bíró kötetek kritikusa/recenzense vélhetően számtalanszor érzi úgy, hogy saját szövege szempontjából milyen kényelmes is volna nemes egyszerűséggel csak beidézni a mindenkori felvezetőt – mint a legautentikusabb kiindulási alapot –, aztán annak mentén bontani ki az értelmezésre és kritikára szánt szakaszokat. Az Opus-könyvek sorozat második darabjának esetében ez a taktika maradéktalanul működtethető volna, a szerkesztőpáros, Csanda Gábor és H. Nagy Péter közül az előbbi által írt *Előszó* ugyanis amellett, hogy a konkrétumokat homályban hagyva vázolja fel a kötet tartalmát, az azt jellemző építkezési stratégiával is operál. Itt persze nem csak arra a nyilvánvaló mozzanatra gondolok, hogy Csanda tájékoztatójával kvázi dialógust folytat az olvasóval, de főként arra, hogy a kötet ötletgazdájáról – konkrétan a szerkesztőtársról – is értékelő jelleggel szól. Esetünkben nem is az egyébként elismerő kommentár az érdekes, de a dialógus jelenségének már a bevezetőben történő megjelenése, ugyanis *A fejek és a kalap* „mindkét rész[é]nek a párbeszéd a közös nevezője. A folyamatos dialógus”. (7.)¹

Ahogy azt az iménti idézet is beharangozta, két részről beszélünk, s maga a kötet cím is ebből a két szeletből tevődött össze, *A fejekből* és *A kalapból*. „A »fejes« beszélgetések többségében az alkotás folyamatára, az elmemunkára, az irodalomra [koncentrálunk], a »kalapos« vitában pedig a szépirodalmi és tudományos bestsellerekre, s ezek kapcsán magára a kultúrára” (7.) terelődik a hangsúly.

Az első beszélgetés-blokkot illetően mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy az ott olvasható interjúk mindegyike az egyes szerzők valamely életeseményének apropóján fogant. Ez lehetett például jubileum, de egyes műveik megjelenése is. Az előbbi lehetőség persze rendkívül tág spektrumon belül engedi kibontakozni a párbeszédet, hol az élettörténetek, hol pedig az életművek (ki)alakulástörténetének javára billentve el a mérleg nyelvét. A másik típus már szűkít, hiszen az itt *elhangzó* kérdések az egyes művek keletkezésének körülményeire, a szerzőt ért ráhatásokra, inspirációkra összpontosítanak, esetenként jó példaként arra, hogy a szövegek már kibontakozott recepciója korántsem kell, hogy egy irányba mutasson a szerzői szándékkal... már ha volt ilyen egyáltalán.

Ahogy az reményeim szerint a jelen textusba bevont fragmentumok révén is kibontakozik majd, *A fejek és a kalap* interjúi jó bizonyítékok arra, hogy még a *szlovákiai magyar kortárs literatúrában*² is

1 Az oldalszámok – a továbbiakban is – a következő kiadásra vonatkoznak: CSANDA Gábor, H. NAGY Péter (szerk.), *A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2012.

2 A dölt betűkkel szedett szókapcsolat létjogosultságát nekem nem tisztem eldönteni, a téma kapcsán azonban bátran ajánlható az Opus-könyvek első darabja, mely épp erre a dilemmára koncentrálna: CSANDA Gábor, H. NAGY Péter (szerk.), *Hagyománytör(tén)és. Vita a „szlovákiai magyar” líra értelmezhetőségéről*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2011.

különbéle irodalmi irányzatok lüktetnek egymás mellett; különböző iskolákhoz kötődő vagy köthető szerzők alkotnak egy időben, olykor igazodva az irodalom legújabb áramlataihoz, máskor figyelmen kívül hagyva azokat. Ennek fényében válik a kortárs fogalma is többretegűvé. A kötetben nyilatkozó szerzők mindegyike kortárs ugyanis a szó azon értelmében, hogy a tulajdonképpeni jelenben alkot, de sokuk művészete régebbi irodalmi korszakokhoz kötődik, ilyenformán pedig elsősorban ezek horizontja felől válik értékelhetővé és értelmezhetővé.

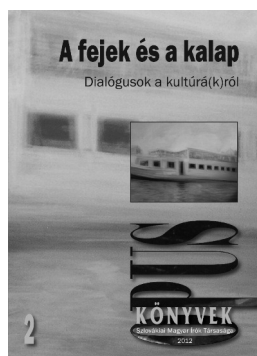
Interjúkról lévén szó, azon kedves olvasók, akik az alkotások mellett nagy hangsúlyt fektetnek a szerzők életrajzára is, s a pozitivista gyakorlatot követve műveiknek azt az olvasatát helyezik előtérbe, mely elsősorban az opus-életrajz kapcsolatrendszerére koncentrál, szűkebb közegünk íróit tekintve ingyenc adalékként forgathatják a bemutatott kötetet.

A második blokk, tehát *A kalap egy, az Új Szó Szalon* mellékletében elhangzott, vitaindító kérdés – „Milyenek ma minálunk az esélyei, kilátásai az értékes kultúrának, az igényes műveknek, az ilyen irányú értelmiségi-intézményi igyekezetnek?» (135.; lábjegyzet) – apropóján kibontakozott diskurzust vonultat fel, mely végeredményben a bestseller fogalmának értékelésében csúcsondik ki.

De nézzük egy kicsit részletesebben, hogy miről is van szó.

Életek

Az első interjúban a Kalligram kiadó alapítója, Szigeti László szólal meg, aki sokkötetes írókat túlszárnyaló nyelvezettel egészen gyerekkoráig tekint vissza, amikor még ő maga is az irodalom alkotójaként, és nem kurátoraként írogatta verseit. Édesanyját Beckett és Brecht nőalakjain keresztül idézi meg, s úgy írja le, szövi meg saját életének szálaait az irodalom klasszikusaitól átvett hasonlatok, képek közt, hogy egyes pillanatokban azt hinnénk, ez és ez a sor ugyancsak egy klasszikusból származik. A magánéleti vonatkozások, a világ színpadán és a Thália színpadán megesett drámák mentén járjuk végig Szigeti Lászlóval az utat, mely a Bohumil Hrabalt megszólaltató, európai hírű interjúregény – micsoda akaratlan, kötetünkön belüli önreflexió –, a *Zsebcselek* eleinte akadályokba ütköző megjelentetésénél leli egyik csúcát. Közben Szigetiben egyfajta árnyépipítésre ismerünk, aki hidakat emelt Hrabal és a mi irodalmunk nagyjai, Esterházy vagy Mészöly közé, de ugyanolyan hídépítő ő e személyek és köztünk is, hiszen válaszaiban mindannyian emberivé, közelivé válnak számunkra. „A Hrabal-hősök folyamatosan dumálnak, beszélgetnek, mutatják magukat és a világot. De Bohumil Hrabal zárt ember volt, hallgatag öregember, akivel alig lehetett beszélni. Szigeti könyve olyan, mint egy csoda: Hrabal-hóst tudott Hrabalból csinálni” – nyilatkozta Esterházy épp a *Zsebcselek*, Hrabal és Szigeti kapcsán. Esetünkben is – úgy hiszem – megfelelő bekezdészáró ez.

„Ha például verset írok, a napi politika és társadalmi változások nem érdekelnek különösebben: a vers nem társadalom-, hanem egzisztencia és nyelvfüggő” (29.) – mondja a vele készült interjúban Tózsér Árpád, szűkebb környezetünk minden kétséget kizáróan legrangosabb költője. S bár a dialógusban „hivatalosan” a nyugdíjas lírikus beszél, mi ezt egy pillanatra sem érzékeljük, lévén egy aktív alkotó, szerkesztő, irodalom- és irodalomtudomány-népszerűsítő ember hangját halljuk, aki még a rá vetülő reflektorfényben sem feledkezik meg kollégáinak azon műveiről, melyek recepciója – szerinte – méltánytalanul maradt el. Megtudhatjuk továbbá, miért is nem olvashattunk még Tózsér-prózát: „Illés Endrének van egy novellája egy lányról, akinek hiányzott a nevetőizma. Valószínűleg a prózaíráshoz is szolgál egy olyan izom, amely belőlem hiányzik.” (31.) Tózsér az interjú végén *Csatavirág* c. verseskötetéről, illetve teljes alkotói munkásságáról nyilatkozik: „A szubjektum önazonossága mindig is kulcskérdése volt a verseimnek. De a hangsúly a kérdésen van, s kevésbé a kulcon. [...] Az önazonosságot csak keresni lehet, mint az Istent.” (33.)

Duba Gyulával arról beszélgetünk, hogy a Bárczi Zsófia által enciklopédikusnak értékelt művei valóban képesek voltak-e megragadni napjaink vagy közelmúltunk végletesen széttöredezett világának egyfajta egészét. Ahogy peregnek a szavak és mondatok, s közben jelenünk is kibontakozik, a teljesség megragadhatatlanságára ismerünk rá, ennek helyébe pedig az egység ideája lép: „Műveimben ilyen egységre törekedtem. Széthulló világunk parányi szeletének, egyetlen szilánkjá képének a teljességére.” (38.)

Mészáros Andrástól az irodalom és filozófia viszonyáról, illetve e kettő, és az ő kapcsolatáról olvashatunk. A szöveg – lévén két filozófus szakember párbeszéde (az interjút Keserű József készítette), sokszor magasan az átlagműveltség fölé szárnyal – figyelemfelhívó írás is. Figyelemfelhívás a párbeszéd fontosságára, és nem csak a filozófiában vagy az irodalomban, de akár két nemzet között is: „Amíg nem lesz intézményes formája a párbeszédnek, nem lesz kontinuitása sem.” (49.)

Tóth László is egészen kölyökkoráig tekint vissza, kitérve első publikációira, illetve arra, hogy nemzedékének számos tagjával együtt hol és hogyan ütközött a vörös ruhás rendszer állította akadályokba. A dialógusnak lényegében minden szegmense az irodalom irányába mutat, Tóth számára ez ugyanis nem holmi délutáni hobbi csupán. Ahogy fogalmaz: „Az íráság mellett inkább az életet gondolnám melléktevékenységnek.” (57.) Igényessége miatt, mint azt meséli, több kortársával is szembekerült, ő ugyanis nem tartott bizonyos szövegeket már csak azért jeles teljesítményeknek, mert azok ebben az új, az összmagyar tömbtől elválasztott mikroközegben keletkeztek. (Ennek kapcsán ugyancsak érdekes és beszédes lehet az *Opus*-könyvek első darabjának vitája). Az alkotó mellett aztán a modern szerkesztő alakja is kibontakozik, aki költőnk elmondása szerint ideális esetben legalább annyira részese az alakulófélben lévő

mű világának, mint a szerző maga, „[m]ert a jó szerkesztő személyében mindig az ördög ügyvédje ül az íróval szemben, aki olyan kérdésekkel szembesíti őt, amelyek alkotás közben esetleg elkerülték a figyelmét.” (59.)

Kulcsár Ferenc líraian megkomponált válaszai – melyek mindegyike egy-egy külön témára írt, szentenciaszerű esszéként is működtethető – a költészettel párhuzamosan a kultúra s a mindenség Istenhez fűződő viszonyát (is) boncolgatják. A fel-felbukkanó részletek a lírikus munkásságára, s mindemellett világnézetére is széles rálátást engednek, az interjú végére pedig azt is megtudhatjuk, hogy mi a közös Kulcsár és Don Quijote alakjában.

Az irodalomtól, pontosabban annak művelésétől a szakma felé kanyarodva bontakozik ki Alabán Ferenc munkássága. Az egyetemi oktatói, illetve kutatói lét fonákjai mellett a Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékének megalakulásáról és máig tartó működéséről is megannyi érdekességet tudhatunk meg. A kar megalakulása körüli nehézségek – „Amikor a besztecebányai tanszék létrehozására felkértek az újonnan megalakult Filológiai Karon, a tanszék és a kar ellen is megindultak a rosszindulatú, illetéktelen és rágalmazó támadások. Politikai és (sajnos) szakmai körökből is kétkedők és féltékeny »szakemberek« nyilatkoztak kompetencia nélkül, hiú kalandnak tekintve a kezdeményezést” (76.) – a jelen bizonyos kontextusaiban többletértelmet is nyer(het)nek, hangsúlyozva, hogy az odaadó munka végül mindig meghozza kiérdemelt gyümölcsét.

A Kovács Magdával készített interjú rövidege ellenére igen nagy esztétikai súllyal bír. Válaszai úgy mutatják be közvetlen közegünket, mintha egy irodalmi mű tájleírásait olvasnánk. A kérdésre, hogy mit is jelent számára szülőföldje, Gömör, így válaszol: „A szeretet ízét. [...] A dombhátak gerincén végigfutó szelet. [...] Ősanyáim eltörölhetetlen lábnyomait a sárga agyagú mezei utak porában.” (84.) Nyilatkozatai a fantáziáról – „A realitás mögött ajtók nyílnak, a látható valós világ láthatatlan lényegéhez vezető szobákba” (85.) –, az alkotásról – „Engem az alkotás meggyötör, néha félek tőle, a rám váró utazástól, a felelősségtől, az elszámolástól az út végén” (84.) –, a regényről – „Olyan, mint egy katedrális. Építő legyen a talpán, aki tető alá hozza” (85.) –, vagy az írói létről – „Egyikünk sem tudott megélni az irodalomból, viszont sokan és sokszor szerettük volna megváltani, s ráadásul még a világot” (86.) – gyöngyszemei a kötetnek.

A Hodossy Gyulával folytatott dialógust olvasva mindinkább az az érzés fogott el, hogy egy ifjúsági (kaland)regényt fogok a kezemben. És nem akármilyet... mondjuk Twist Olivér vagy Tom Sawyer eddig ki nem adott kalandjait. S ez a sztori esetünkben, azt hiszem, így kezdődik: „[M]ár az általános iskola első osztályában kibéreltem magamnak a »költői státust«. A fene tudja, miért alakult ez így. Az, hogy »én vagyok a költő«, jó ürügy volt arra, hogy ne kelljen semmit se tanulnom.” (87.) Aztán az első pofon az irodalomért, a szervezés

és szervezkedés, az ellenfél kiismerése, a publikációtól való eltiltás, a Dunaszerdahelyi járásból való kitiltás (!), majd az „együttgondolkodás iskolája”, utána pedig a FÍK, ami, mint teremtett fordul szembe teremtőjével, miután már él... Igen, ezek talán már a fent emlegetett regény fejezetei, de inkább nem folytatom, még valaki előttem kap kedvet, hogy papírra vesse őket... a sztori garantált bestseller! (Esetünkben pedig a szó mindenképp pozitív töltésű; a többről majd később.)

„[H]a egyszer elkezdesz nem írni, akkor nagyon nehéz újra írni” (113.) – mondja valahol a nyitány táján Hunčík Péter, kinek történetéből kiderül, hogy ez az újrakezdés talán kezdésnek felelne meg inkább, hisz Somos Péter, a költő vélhetően csak kvázi azonos a *Határeset* szerzőjével. Ami a vele készült dialógusból egyértelműen kiderül, az pont az, amit mindannyian tudunk róla, s amit ő maga végig vitatni próbál: az ember, aki a bennünket körülölelő világ számtalan színpadán eredménnyel állta meg a helyét... és nem színészként! *Fejes* interjújában az imént említett regénye kapcsán beszél, mondhatnánk, együtt elemzi azt beszélgetőtársával, Csanda Gáborral. A kvázi oral historyként aposztrofálható kötetben – az interjúhoz hasonlóan – a vallás és a hagyomány megingathatatlanak hitt ismérvei értelmeződnek újra, úgy, hogy helyettük az eshetőségek, a más-más nézőpontok szerinti más-más (világ)értelmezés „ténye” vonja magára (előítéletes) figyelmünket. „Valószínűleg nem véletlen, hogy konfliktuskezelőként dolgozom, és megpróbálom elérni, hogy egy picit a te igazságod is létezzen, meg a tiéd is. Mert nagyon ritka az, amikor csak egy igazság van, és nagyon veszélyes is. A huszadik század is ezektől az egynek hitt igazságoktól vált veszélyessé...” (125.)

Nézetek

Írásom kezdeti szakaszában volt olvasható a *Szalon* vitaindító kérdése, melyre elsőként az interjúblokkot is nyitó Szigeti László reagált. Kezdsenek a kérdésben szereplő „minálunk” fogalmát igyekszik meghatározni, igen széles horizontból szemlélődve, s ezáltal kissé távolról indítva, már a későbbi vita centrumához képest. A kérdést mindazonáltal ő értelmezi úgy, mint ami „a magas irodalom iránti érdektelenség fokozódás[a]” (138.) miatt *aggódik*. Az idézett szakaszban pedig már ott szerepel Szigeti vélekedésének az alapja is, ami nem más, mint a „magas irodalom” (szerinte kikezdzhetetlen) felsőbbrendűsége, ezt az „univerzalitást olvasók százmilliói s a tőlük bekaszált összegek sem garantálhatják a bestsellereknek”. (139.) Szigeti soraiból tehát az az elitista vélekedés köszön vissza, mely szerint annak az értéke, ami populáris, máris kikezdzhető.

„A posztmodern kreatúra pontosan úgy habzsolja a bestsellert [...], mint a hamburgerjét, s egyáltalán nem izgatja, hogy esetleg a könyve két táblája közt sem egészséges marha húsa van, hanem génkezelt birkáé” (141.) – csatlakozik az előtte szólóhoz Tözsér

Árpád, aki arra a megállapításra jut, hogy értékes irodalom nem alkotható pusztán marketingfogásokkal, az idő, „az aktuális olvasatok sora, a történő hagyomány” (143.) ugyanis kiszórja majd, ami nem értékálló. Ezen felül a bestseller és a regény (mint epikai műfaj) térnyerését is párhuzamba hozza, egyszerre végezve el a kettő kritikáját, történetüket a mesebeli gömböcéhez hasonlítva.

Őt követően a támadottak védelmében H. Nagy Péter szólal fel, az általános bestseller–regény páros helyett a tudományos bestseller felől közelítve a témához. Miután bemutatta Hawking és Sagan műveinek történetét, a „klasszikusok bestsellerré válásának folyamatát” (148.) hozza játékba, majd Eco, Rushdie, Ellis és mások irodalmi remekeit tünteti fel, melyek ugyancsak bestsellerekké váltak. A szó töltete tehát az, ami a boncasztalra kerül; érvek és ellenérvek követik egymást. A H. Nagy-féle fejtegetés végül azonban kikezdehetetlennek bizonyul, hisz „[a] bestseller regények közül [...] garmadával sorolhatók az olyan művek, melyek részt vesznek az elit irodalmi kánonok alakításában, és poétikai összetettség (vagy »szellemi nyereség«) tekintetében bizony felveszik a versenyt a klasszikusokkal”. (149.) H. Nagy befejezésül ama meggyőződéssel száll szembe, mely szerint az irodalomtól való esetenkénti eltávolodás – vagyis „hogyan az irodalom eddigi szerepeinek jelentékeny hányadát más médiumok vették át” (150.) – csak negatív irányba mutathat. Mint mondja, „[v]an tehát, ami a bestsellernél jóval károsabb hatású lehet a kultúrára, ez pedig az egydimenziós művészetfelfogás”. (150.) Évszázadunk kétségkívül a posztmodern évszázada... azoknak a bizonyos elitista kapuknak a kitárása – ha nálunk egyelőre még várat is magára – előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik, mint ahogy megannyi más téren be is következett már. Ezen a ponton pedig Darwin szavai jutnak az eszembe, melyek konkrét kontextusukon túl, úgy vélem, minden másra, így pedig az irodalomra is kiterjeszthetők, s a fentieket záró tanulságként is olvashatók: „Nem a legerősebb marad életben, nem is a legokosabb, hanem az, aki a legfogékonyabb a változásokra.”

CSANDA Gábor, H. NAGY Péter szerk., *A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2012.